

MICHAŁ T. W. VON GRABOWSKI *

Szpital Miejski w Gdańsku-Wrzeszczu i jego ordynatorzy w latach 1911–1935

Municipal Hospital in Gdańsk-Wrzeszcz and his senior-consultants in the years 1911–1935

* Em. ordyn. (ltd. OA), Kinika Ortopedii, Edith-Stein-Fachklinik, Bad Bergzabern/NRF

* Em. sen.phys., Orthopaedic Clinic, Edith-Stein-Fachklinik, Bad Bergzabern, Germany

Streszczenie

W pracy przedstawiono geopolityczną sytuację w Gdańsku od początków 19. wieku do połowy lat trzydziestych 20. wieku. Przypomniano okoliczności powstania w 1911 r. nowego Szpitala Miejskiego w Gdańsku-Wrzeszczu (Danzig-Langfuhr) oraz jego rozwój do 1935 r., gdy powstała Państwowa Akademia Medycyny Praktycznej, przemianowana w 1940 r. na Akademię Medyczną (Medizinische Akademie Danzig, MAD). Zamieszczono życiorysy wszystkich ordynatorów Szpitala Miejskiego w Gdańsku do 1935 roku.

Słowa kluczowe: Historia medycyny w Gdańsku, nowy Szpital Miejski w Gdańsku i jego ordynatorzy.

Summary

In the paper is presented the geopolitical situation of Gdańsk from the beginning of the 19. th. century to the middle of the 30. years of the 20. th. century. The circumstances of founding of the new Municipal Hospital 1911 in Gdańsk-Wrzeszcz (Danzig-Langfuhr) and his development until 1935, when was created the State Academy of Practical Medicine, renamed 1940 in the Medical Academy of Gdańsk (Medizinische Akademie Danzig, MAD), are remembered. The biographie of all the senior-consultans of the Municipal Hospital in Gdańsk until 1935 are described.

Key words: History of medicine in Gdańsk, new Municipal Hospital in Gdańsk and his senior-consultans.

Gdańsk pod zaborem pruskim i w latach 1920-1935.

Po II rozbiórce Polski (1793), czasach napoleońskich (1807-1814) i ponownym przyłączeniu do Prus po Kongresie Wiedeńskim (1815), Gdańsk pozostawał długo na uboczu gospodarczego i kulturalnego życia Europy i Niemiec. Od 1818 r. stacjonował tam elitarny, I. pruski regiment „Czarnych Huzarów” („Schwarze Totenkopffhusaren”), którego dumni oficerowie wraz ze

statecznymi, bogatymi kupcami nadawali ton miastu. Liczba mieszkańców miasta i jego ekonomiczne znaczenie zaczęły wyraźniej rosnać dopiero w drugiej połowie 20. wieku, gdy wraz z budową linii kolejowych, rozbudową portu i rozwojem przemysłu przybyło wielu nowych obywateli. Szybka industrializacja Niemiec nastąpiła szczególnie po 1871 r., gdy pod hegemonią Prus reaktywowana została Rzesza Niemiecka. Służył

temu także pokaźny „zastrzyk finansowy” w postaci kontrybucji wojennej w wysokości 5 miliardów franków w złocie, którą musiała zapłacić Niemcom Francja w wyniku przegranej wojny 1870/ 1871 r. Gdy w 1878 r. stał się Gdańsk administracyjną stolicą Prus Zachodnich (Westpreußen) i siedzibą wielu urzędów, napłynęli tam liczni, niemiecko-narodowym duchem przepojeni urzędnicy. Cesarskie Niemcy próbowały jak najszybciej dogonić inne, bardziej gospodarczo i technologicznie rozwinięte kraje, głównie Anglię. Powstały wtedy (tzw. Gründerzeit) wielkie nowe firmy i reprezentacyjne obiekty budowlane, nastąpiła rewitalizacja miast,

budowano nowe wodociągi i kanalizację, unowocześniano szpitale. Proces ten nie ominął także Gdańska. W 1900 r. liczba jego mieszkańców wynosiła ponad 140.000 a dziesięć lat później ca. 171.000. Według Encyklopedii Gdańskiej [1] Polacy stanowili w 1914 r. 3,5 % ogółu stałych mieszkańców miasta. Otwarcie w 1904 r. we Wrzeszczu przez cesarza Wilhelma II Wyższej Szkoły Technicznej (Technische Hochschule Danzig) przy Goßler Allee (obecnie ul. Narutowicza), w 1911 r. Nowego Szpitala Miejskiego przy Delbrückallee (obecnie ul. Dębinki) (Ryc. 1) oraz wybudowanie w latach 1910-1912 Państwowej Kliniki Położnictwa i Chorób Kobie-

Ryc. 1. Lokalizacja Szpitala Miejskiego, Wyższej Szkoły Technicznej i Kliniki Chorób Kobięcych we Wrzeszczu, mapa z 1935 r. Ze zbiorów autora.

cych (Provinzial-Hebammenlehranstalt und Staatliche Frauenklinik) przy Schellmühler Weg 1 (obecnie ul. Kliniczna) jeszcze bardziej zmieniły oblicze miasta [2]. Do Gdańska przybyło z głębi Niemiec wielu nowych profesorów, inżynierów, lekarzy. Pojawiła się finansowo mocna i bardzo aktywna grupa żydowskich przedsiębiorców, kupców, bankierów i przedstawicieli wolnych zawodów. Przegranie przez Niemcy I wojny światowej, zniesienie monarchii, reaktywowanie Państwa Polskiego oraz utworzenie w 1920 r., postanowieniem Traktatu Wersalskiego, Wolnego Miasta Gdańska (WMG) diametralnie zmieniło sytuację. Młode Państwo Polskie otrzymało w WMG wiele istotnych uprawnień (w tym kontrolę celną) i energicznie wspierało polski żywioł narodowy. Według spisu ludności z 1929 r. na terenie Wolnego Miasta Gdańska znajdowało się 35.755 Polaków. Przy ogólnej liczbie ludności 407.517 stanowiło to 9,1 % [3]. Senat miasta, złożony głównie z Niemców, starał się za wszelką cenę zachować niemiecki charakter Gdańska i zahamować napływ polskiej ludności. Zachodniopruska Izba Lekarska (Westpreußische Ärztekammer), istniejąca od 1887 r., została rozwiązana w 1919 r. i nie znalazła początkowo miejsca w strukturach organizacyjnych WMG. W dniu 17 stycznia 1920 r. powstało natomiast w Gdańsku Zawodowe Zjednoczenie Lekarzy (ZZL) Wolnego Miasta Gdańska (Berufsvereinigung der Ärzte der Freien Stadt Danzig), którego zadaniem była ochrona ich zawodowych i ekonomicznych interesów oraz organizacja opieki zdrowotnej w mieście [4]. Pierwszego przewodniczącego Zjednoczenia, dr Herberta Lohsse, zastąpił wkrótce dr Ernst-Dietrich Wiebe, który pełnił swoją funkcję aż do 1945 r. Jedynym polskim członkiem pierwszego Zarządu ZZL był dr Franciszek (Franz) Kubacz. Został on także członkiem Prezydium Izby Lekarskiej WMG (Ärztekammer der Freien Stadt Danzig), reaktywowanej 2 grudnia 1924 r. Zezwolenie na prowadzenie praktyki prywatnej w Gdańsku posiadali tylko lekarze z niemieckim prawem wykonywania zawodu (Approbation). Wśród nich znajdowało się kilkudziesięciu żydowskich i kilku polskich lekarzy, którzy kończyli studia medyczne w Niemczech. Gdańsk nie wydawał własnych praw wykonywania zawodu lekarskiego. Powyższa sytuacja tłumaczy nikłą liczbę polskich lekarzy prowadzących prywatną praktykę w WMG [5, 6]. W 1920 r. do ZZL w Wolnym Mieście Gdańsku, liczącego 207 lekarzy, należało 181 Niemców, 20 Żydów i 6 Polaków. W 1931 r. wśród 245 lekarzy zarejestrowanych w ZZL znajdowało się 192 Niemców, 46 Żydów i 7 Polaków [4, 7, 8]. Należy dodać, że dość liczna grupa polskich lekarzy zatrudniona była w WMG na zasadzie umowy z polskimi instytucjami rządowymi, firmami,

szkołami, przedszkolami, harcerstwem itd. [6]. Nie posiadali oni prawa publicznej pracy w mieście. Paradoksalnie, dopiero po objęciu władzy w Gdańsku przez miejscową NSDAP, sprawa świadectw została uregulowana z należyтым uwzględnieniem interesów ludności polskiej. Dwustronna umowa pomiędzy Gdańskiem a Polską z dnia 18 września 1933 r. przyznawała Gimnazjum Polskiemu w Gdańsku prawo szkoły publicznej, uznawała wszystkie dyplomy i świadectwa polskie i zrównywała status polskich i niemieckich studentów Politechniki Gdańskiej [5]. Pomimo tego, panująca w drugiej połowie lat 30. w Gdańsku antypolska atmosfera i urzędowe szykany nie sprzyjały osiedlaniu się tam absolwentów wyższych uczelni z Polski.

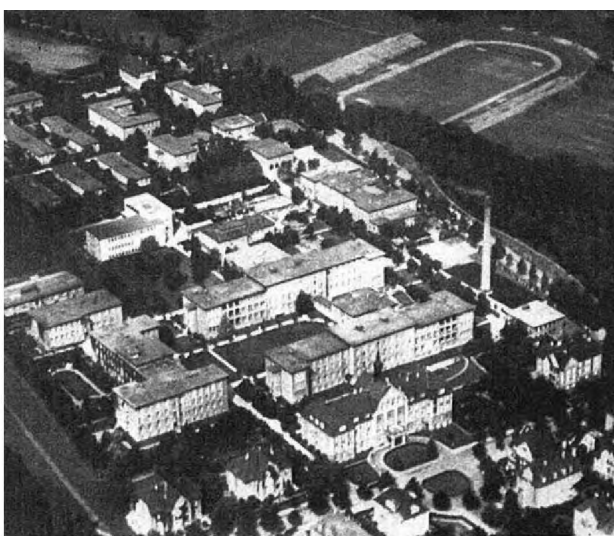
Okoliczności powstania nowego Szpitala Miejskiego we Wrzeszczu.

Na początku XX wieku do dyspozycji Gdańszczan stały dwa duże konfesjonalne szpitale charytatywne: katolicki Szpital Maryjny sióstr Boromeuszek (St. Marien-Krankenhaus der Borromäerinnen) na Dolnym Mieście (Niederstadt) przy Weidengasse 34 i Schleusengasse 9/10 (obecnie ul. Łąkowa i ul. prof. Kieturakisa) oraz ewangelicki Szpital Diakonis (Diakonissen-Krankenhaus zu Danzig) przy Neugarten 3/6 (obecnie ul. Nowe Ogrody). Pomijając kilka prywatnych szpitalików, istniał ponadto w Gdańsku stary, wielokrotnie modernizowany, internistyczny Lazaret Miejski (Stadtlazaret) Am Olivaer Tor 4/5 (obecnie ul. Dyrekcyjna) oraz jego filia, powstały w latach 1885/87 przy Sandgrube 9-15 (Piaskownia, obecnie ul. ks. F. Rogaczewskiego), chirurgiczno-ginekologiczny Lazaret Miejski. Obydwa lazarety były już przestarzałe, oddalone od siebie i nierentowne. Z inicjatywy Clemensa von Delbrücka (1856–1921), w latach 1896–1902 nadburmistrza (Oberbürgermeister) Gdańska i w latach 1903–1905 nadprezydenta (Oberpräsident) Prowincji Prusy Zachodnie (Westpreußen), władze miasta wydały 3 października 1899 r. decyzję o budowie nowego Szpitala Miejskiego [8, 9, 10]. Teren pod jego budowę o powierzchni 157.572 m², zlokalizowany u podnóża morenowych wzgórz pomiędzy Gdańskiem a Wrzeszczem (Langfuhr), przy ówczesnej Eichenallee, przemianowanej potem odcinkowo na Delbrückallee (obecnie ul. Dębinki) i Feldstrasse (ul. Smoluchowskiego), zakupiono od znanej gdańskiej rodziny Uphagenów. W 1901 r. dokupiono dodatkowo teren od Maxa Hartmanna, właściciela cegielni, a w 1905 r. nabyto tam jeszcze jedną działkę. Plan budowy zatwierdzono w 1907 r. Projekt szpitala wykonał Karl Franz Fehlhaber (1854–1937), miejski radca budowlany. Budowę powierzono firmie Hermanna Prochnowa. Prace budowlane rozpoczęły

Ryc. 2. Budynek frontowy Szpitala Miejskiego w Gdańsku-Wrzeszczu. Lata 30. XX wieku. Karta pocztowa ze zbiorów autora.

się jeszcze w 1907 r. Oficjalne otwarcie szpitala nastąpiło w dniu 19 kwietnia 1911 r. (Ryc. 2). Koszty budowy szpitala pochłonęły sumę 5.211.550 marek. W rezultacie powstał nowoczesny, 700 łóżkowy [10] Szpital Miejski (Szarszewski [9] podaje, że do 1914 dysponował on 496 łóżkami), zatrudniający początkowo (1912) tylko 15 lekarzy. Nowy szpital składał się z 16 pawilonowych budynków krytych płaskim dachem (Ryc. 3), gdzie mieściły się pierwotnie tylko oddziały chorób wewnętrznych (ordynator prof. Adolf Wallenberg) i chirurgii (ordynator prof. Arthur Barth). W 1912 r. rozpoczął funkcjonowanie Zakład Patologii z prosektorem (prof. Hermann Stahr), jednym lekarzem asystentem i kilkoma laborantkami. W obrębie szpitala zlokalizowane były administracja, prosektorium, blok operacyjny, łaźnia, budynki gospodarcze, kotłownia, hotel dla pielęgniarek oraz inne pomieszczenia dla lekarzy i personelu. Pokoje dla chorych były jedno- dwu- i wielo-łóżkowe, z podziałem na klasy I, II i III, wg. zamożności chorych. Pierwszych 181 internistycznych pacjentów

Ryc. 3. Kompleks Szpitala Miejskiego. Zdjęcie lotnicze, lata 30. XX wieku. Ze zbiorów autora.

przyjęto do nowego szpitala w dniach 23-29 kwietnia 1911 r. Przybyli oni z Lazaretu przy Bramie Oliwskiej. Kolejnych 152 chorych skierowano do Szpitala Miejskiego w dniu 27 czerwca 1911 r. z Lazaretu Chirurgiczno-Ginekologicznego przy Sandgrube [11]. W okresie I wojny światowej (1914-1918) funkcjonowanie szpitala podporządkowane było głównie potrzebom wojennym. Aby im sprostać, w 1916 roku, kosztem 100.000 Marek, dobudowano trzy nowe pawilony szpitalne. Warto wspomnieć, że zlokalizowanie nowego szpitala w znacznej odległości od centrum Gdańska było początkowo powodem narzekania niektórych jego mieszkańców, które jednak wkrótce ucichły. Malownicze położenie, cisza, świeże powietrze, dogodny dojazd ze wszystkich kierunków, bliska koncentracja oddziałów różnych specjalności oraz wysoka jakość pełnionych usług medycznych szybko zyskały uznanie pacjentów i ich rodzin. Ważnym atutem była też terenowo prawie nieograniczona możliwość dalszej rozbudowy szpitala oraz powstanie poniżej jego kompleksu wielu domków willowych (głównie dla ordynatorów) i budynków dla personelu szpitala i różnych instytucji. W latach 1920-1921 przy Delbrückallee 3 (obecnie ul. Marii Skłodowskiej-Curie) mieścił się Komisariat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej, dzisiaj siedziba rektoratu GUMed. Nastrój psuła może tylko bliska lokalizacja rozległych terenów cmentarnych m.in. przy Feldstrasse i Delbrückallee (ul. Smoluchowskiego i ul. M. Skłodowskiej-Curie), po wojnie splantowanych i zamienionych na park miejski. W 1920 r., mocą Traktatu Wersalskiego, powołano do życia tzw. Wolne Miasto Gdańsk (Freie Stadt Danzig). Po stosunkowo burzliwym okresie przejściowym, sytuacja w Gdańsku powoli wracała do normy. Zgodnie z ówczesnymi potrzebami konieczna była dalsza rozbudowa Szpitala Miejskiego. W jego ramach powstał w 1921 r. Oddział Chorób Skórnych i Wenerycznych (ordynator prof. Otto Nast) oraz Oddział Psychiatryczny (ordynator prof. Franz Kauffmann). W 1927 r., na wniosek prof. Klose, zorganizowano przy Klinice Chirurgicznej pracownię rentgenowską (kierownik dr Arnold Bernstein), rozbudowaną i przemianowaną wkrótce potem na Centralny Instytut Diagnostyki i Terapii Rentgenowskiej (Zentrales Röntgeninstitut für Diagnostik und Therapie), służący całemu szpitalowi. Z jego usług korzystało także wielu pacjentów z Polski, gdzie tak nowoczesna aparatura nie była jeszcze dostępna. Przynosiło to szpitalowi pokaźne zyski dewizowe. W 1928 r. w nowo wybudowanym budynku znalazł miejsce samodzielny Oddział Dziecięcy (Kinderabteilung) na 120 łóżek dla niemowląt i małych dzieci, powiększony potem do 230 łóżek (ordynator prof. Alfred Adam). Trzy

istniejące już pawilony zaadaptowano na Oddział Chorób Zakaźnych dla dzieci. W latach 1929/1930 wybudowano na terenie szpitala duży, 3-piętrowy budynek mogący pomieścić dodatkowe 180 internistycznych łóżek dla dorosłych oraz dużą salę wykładową. Pierwotną łaźnię szpitalną połączono z nowym budynkiem, tworząc Oddział Terapii Fizykalnej (Physikalisch-Therapeutische Abteilung). Prowadzenie Zentralnego Laboratorium powierzono specjalście, inż. chemikowi. W 1933 r., w ramach Oddziału Chirurgicznego, wyodrębniono pomieszczenia dla ortopedycznej i gimnastycznej terapii leczniczej (Station für Orthopädische und Turnerische Heilgymnastik) z lekarskim nadzorem. W kwietniu 1934 otwarto Oddział Oto-Rhino-Laryngologiczny (Abteilung für Hals-Nasen-Ohrenleiden), którego ordynatorem został prof. Herbert Schmidt oraz Oddział Okulistyczny (ordynator prof. Rudolf Helmbold). W 1934 r. posiadał Szpital Miejski 1160 łóżek, przy średnim ich dziennym obłożeniu przez 876 chorych (75-80 %). Poszczególne Oddziały dysponowały w tym okresie następującą liczbą łóżek: chirurgia 320, choroby wewnętrzne 300, pediatria 230, choroby skórne i weneryczne 200, psychiatria 50, otolaryngologa 45, okulistyka 15. Według Artura Bernera [10], w 1934 r. poza dyrektorami poszczególnych Oddziałów, zatrudnionych było w szpitalu 5 starszych lekarzy (Oberärzte), 22 lekarzy asystentów, oraz zmienna liczba wolontariuszy i praktykantów medycznych (w sumie ponad 50 lekarzy). Zarząd Szpitala (Verwaltung) i jego lekarskie kierownictwo były rozdzielone. W latach 1911–1923 dyrektorem administracyjnym był Hennig, a po nim przez długie lata Berner. Za obsługę techniczną szpitala odpowiedzialny był jeden z miejskich inżynierów. Aptekę prowadził naczelny aptekarz (Oberapotheker), w latach 1911–1921 Baedeker, a po nim Götting, mający do pomocy dwóch młodszych aptekarzy (Hilfsapotheker). Służbę pielęgniarską, kuchenną i pralniczą pełniło 96 diakonis i 73 uczennice ewangelickiego Stowarzyszenia Diakonicznego (Schwesternschaft des evangelischen Diakonievereins) z Berlina - Zehlendorf. Ich przełożoną (Oberin) w Gdańsku była początkowo (1905–1911) Antoinette Vaupel (potem do 1933 r. w Szpitalu Betseda w Hamburgu), w latach 1911–1936 Charlotte von Luchaire (1868–1948), a po niej Hedwig Bitterling. Przy Szpitalu znajdowała się Szkoła Pielęgniarek i Masażu (Krankenpflege- und Massageschule) oraz Szkoła Pielęgnacji Niemowląt i Małych Dzieci (Säuglings- und Kleinkinderpflegeschule). Opłaty za hospitalizację i świadczone usługi ustalane były przez Zarząd Miasta, stosownie do kosztów prowadzenia szpitala. Nie różniły się one prawie od opłat pobieranych w analogicznych szpitalach na tere-

nie Niemiec. Zarząd Szpitala i miasto starały się, pomimo stałej rozbudowy, wprowadzaniu nowych diagnostycznych i leczniczych metod oraz werbowaniu do Gdańska wybitnych lekarzy z głębi Niemiec (inni nie byli brani pod uwagę) o utrzymywanie możliwie niskich opłat za leczenie. Ewentualne deficyty w budżecie szpitala zobowiązane było pokrywać miasto. Warto wspomnieć, że z powodu wysokich ceł wwozowych, cena zakupu niezbędnej aparatury medycznej a także leków dla szpitala często wyraźnie przewyższała ich rynkową cenę w Niemczech. Aby obniżyć koszty wyżywienia chorych, zainstalowano przy szpitalu własne gospodarstwo, ogrodnictwo i szklarnie, skąd pochodziły owoce i świeże warzywa. Killkaset własnych kur dostarczało jaja a z założonych stawów czerpano karpie. Ich łowienie na wędkę, jako relaksowy odpoczynek po pracy, było pracownikom szpitala dozwolone. Dużą wagę przywiązywano kierownictwo Szpitala Miejskiego do stworzenia personelowi jak najlepszych warunków socjalnych. Na wniosek przełożonej (Oberin), wybudowano w lasku nadmorskim w Jelitkowie (Glettkau) kilka domków letniskowych, gdzie w dniach wolnych od pracy i po ciężkich nocnych dyżurach mogły odpoczywać diakonis [12]. Mając już wtedy świadomość ryzyka wystąpienia zakażeń wewnątrzszpitalnych, prowadzono systematyczną, gazową dezynfekcję materacy używanych przez chorych. Szpital Miejski w Gdańsku należał do najlepszych, najnowocześniejszych i najbardziej wzorowo prowadzonych szpitali w całej północno-wschodniej Europie. Wielu jego czołowych lekarzy wyjeżdżało z wykładami za granicę. Liczni lekarze z całej Europy, w tym z Polski, przybywali na szkolenia i konferencje naukowe do Gdańska. W kwietniu 1935 r., głównie na materialnej i personalnej bazie Szpitala Miejskiego we Wrzeszczu, powołano do życia Państwową Akademię Medycyny Praktycznej (Staatliche Akademie für Praktische Medizin zu Danzig), przemianowaną w 1940 na Akademię Medyczną (Medizinische Akademie Danzig, MAD). Była ona pierwszą wyższą uczelnią medyczną w dziejach Gdańska prowadzącą pełny zakres nauczania studentów i posiadającą prawo nadawania wszystkich akademickich stopni naukowych [13, 14, 15].

Okres pracy poszczególnych ordynatorów (od 1924 r. nazywanych dyrektorami) **Oddziałów Szpitala Miejskiego w Gdańsku** do 1935 roku i ewentualnie później, już w ramach Akademii Medycznej (w porządku alfabetycznym):

Prof. Adam Alfred, pediatra (1928–1938)

Prof. Barth Arthur, chirurg (1911–1924)

Dr med. Bernstein Arnold, rentgenolog (1927–1937/1938)

Prof. Büngeler Walter, patolog (1934–1936)
 Prof. Helmbold Rudolf, okulista (1934–1943)
 Prof. Kauffmann Franz, psychiatra (1921–1945)
 Prof. Klose Heinrich, chirurg (1925–1945)
 Prof. Nast Otto, dermatolog (1921–1945)
 Prof. van der Reis Viktor, internista (1928–1935)
 Prof. Schmidt Herbert, otolaryngolog (1931–1945)
 Prof. Stahr Hermann, patolog, prosektor (1912–1934)
 Prof. Wallenberg Adolf, internista i neurolog (1911–1928)
 Prof. Wagner Gerhard, specj. higieny i bakteriologii (1925–1945)

Zyciorysy ordynatorów Szpitala Miejskiego w Gdańsku w latach 1911–1935

(w porządku alfabetycznym)

Ryc. 4. Prof. Alfred Adam (1888–1956). Ze zbiorów autora.

Prof. dr med. ADAM Alfred. (Ryc. 4) Wybitny niemiecki pediatra. Urodził się 13 sierpnia 1888 r. w Dahmsdorf, powiat (Kreis) Lebus/Neumarkt, obecnie okręg Frankfurt nad Odrą, Brandenburgia, RFN. Jego ojcem był Carl Hermann Adam, inspektor kolejowy i pruski radca rządowy a matką Wilhelmine z d. Wolfermann, obydwójce wyznania ewangelickiego. Dzieciństwo i młodość spędził Alfred Adam wraz z rodziną w Królewcu (Königsberg in Preussen), tam ukończył naukę szkolną i w 1906 r. otrzymał świadectwo maturalne. Zaraz potem rozpoczął studia medyczne na Uniwersytecie Albertina w Królewcu, gdzie w 1909 r. zdał celującą egzaminy przedkliniczne. Dalsze studia odbył w Monachium i w Berlinie, gdzie w maju 1913 r. zaliczył końcowe egzaminy lekarskie i otrzymał prawo wykonywania zawodu lekarskiego (Approbation). W czer-

cu 1913 r. obronił Alfred Adam, z oceną „cum laude”, pracę doktorską na temat „Nervusrecurrens-Lähmung bei mediastinitis” („Porażenie nerwu wstecznego przy zapaleniu śródpiersia”) i rozpoczął pracę w Instytucie Terapii Eksperymentalnej w Hamburgu-Eppendorf. Rok później udał się w celach naukowych do Jeruzalem, gdzie przez kilka miesięcy prowadził Oddział Badawczy Gruźlicy. Po powrocie pracował krótko w Instytucie Terapii Światłem (Lichtinstitut) Kliniki Chorób Skórnych Uniwersytetu w Berlinie. W latach 1915–1918, brał udział w I. wojnie światowej. Zajmując się w lazarecie wojennym problemami zakażeń ran i epidemii, zyskał wielkie doświadczenie w tym zakresie. Wrócił z wojny odznaczony Krzyżem Żelaznym i Heskim Krzyżem Sanitarnym. W latach 1919–1920 był asystentem w Instytucie Fizjologii Wegetatywnej Uniwersytetu we Frankfurcie nad Menem, gdzie napisał ponad 100-stronicowy rozdział „Die übertragbaren Krankheiten” („Choroby zakaźne”) do podręcznika Hugo Seltera „Grundriss der Hygiene” („Podstawy Higieny”), wydanego w 1920 r. w Królewcu. W kwietniu 1920 r. został Adam asystentem u słynnego profesora Ernsta Moro (1874–1951) w Klinice Chorób Dziecięcych Uniwersytetu w Heidelbergu, gdzie zdobył specjalizację w zakresie pediatrii. Jesienią 1922 r. habilitował się na podstawie pracy „Die Biologie der Dündarmcoli und ihre Beziehung zur Pathogenese der Intoxikation” („Biologia bakterii E. coli jelita cienkiego i jej związek z patogenezą zakażenia”), zostając uniwersyteckim docentem prywatnym. Wiosną 1924 r. przeszedł Adam do Kliniki Chorób Dziecięcych Uniwersytetu w Hamburgu-Eppendorf, gdzie znacznie rozszerzył zakres swoich prac badawczych. W czerwcu 1927 r. został profesorem nadzwyczajnym oraz zastępcą dyrektora kliniki, prof. Hansa Kleinschmidta (1885–1977). W maju 1928 r. wstąpił Adam w związek małżeński z Elisabeth Düring, nauczycielką z Bremerhaven. W małżeństwie tym przyszło potem na świat (w Gdańsku) dwoje dzieci, syn Hans (ur. w 1929 r.), późniejszy lekarz-pediatra i córka Edith (ur. w 1932 r.). W październiku 1928 r. przyznano 40-letniemu prof. Alfredowi Adamowi stanowisko ordynatora niedawno powstałego Oddziału Chorób Dziecięcych Szpitala Miejskiego w Gdańsku [15, 16, 17], które objął wiosną 1929 r. Dzięki jego intensywnym staraniom powstał w Sopocie Oddział Leczenia Morskiego dla Dzieci (Kinderseeheilstätte) oraz Szkoła Pielęgniarek Niemowląt i Dzieci (Danziger Schule für Säuglings- und Kinderschwestern). W kwietniu 1935 r. prowadzony przez Adama Oddział Dziecięcy zyskał rangę Kliniki nowo utworzonej Państwowej Akademii Medycyny Praktycznej w Gdańsku (Staatliche Akademie für Praktische Medizin zu Danzig) a on sam został miano-

wany profesorem zwyczajnym oraz konsultantem i pełnomocnikiem ds. pediatrii na teren obszaru Wolnego Miasta Gdańska, od 1933 r. rządzonego przez NSDAP. Wkrótce okazało się, że pomimo jego niemiecko-patriotycznego nastawienia, moralno-etyczne poglądy Adama coraz bardziej kolidują z nazistowsko-rasistowską polityką zdrowotną nowych władz miasta. Jego zdecydowany sprzeciw wzbudziły przede wszystkim akcje przymusowej sterylizacji i eutanazji dzieci. Stanowczo odmówił też wstąpienia do NSDAP a swoim dzieciom nie pozwolił na przynależność do Hitlerjugend i BDM. Gdy pomimo silnych odgórnych nacisków nie zmienił swoich poglądów, został w marcu 1938 r. pozbawiony praw urzędnika państwowego i zwolniony ze stanowiska dyrektora Kliniki oraz innych pełnionych funkcji. Ze względu na dużą popularność w mieście i wielkie zasługi dla gdańskiej medycyny, został honorowo odprawiony przez władze WMG, przyznano mu finansowe odszkodowanie i pozwolono na prowadzenie prywatnej praktyki pediatrycznej. Pomimo szykan i prześladowań ze strony Izby Lekarskiej oraz Gestapo, Adam nie opuścił Gdańska. Dużym zagrożeniem były dla niego potajemne akcje pomocy lekarskiej udzielanej chorym polskim i żydowskim dzieciom. Tylko dzięki udanej ucieczce z Gdańska samolotem (w styczniu 1945 r.), którą umożliwił mu zaprzyjaźniony naczelnik lotniska, udało się Adamowi i jego rodzinie uniknąć zamierzonego aresztowania. Po wojnie, w 1946 r., powierzono prof. Adamowi prowadzenie Kliniki Chorób Dziecięcych Uniwersytetu w Erlangen/Bawaria, którą w ciągu 10 lat intensywnej pracy rozbudował i unowocześnił. W 1952 r. został członkiem Niemieckiej Akademii Badaczy Przyrody Leopoldina oraz prezesem Niemieckiego Towarzystwa Pediatrycznego. Należał do licznych niemieckich i zagranicznych towarzystw naukowych, był autorem 82 publikacji naukowych oraz współwydawcą czasopism fachowych „Monatschrift für Kinderheilkunde” i „Archiv für Kinderheilkunde”. W dniu 31 sierpnia 1956 r., w wieku 68 lat, przeszedł na emeryturę ale już 19 września 1956 r. atak serca zakończył jego pracowite życie. Zmarł w Hamburgu-Blankenese. Głównymi tematami naukowych i zawodowo-praktycznych zainteresowań prof. Alfreda Adama były przede wszystkim fizjologia i patologia odżywiania niemowląt, infekcje bakteryjne jelit, etiologia infekcji grypalnych, leczenie krzywicy, gruźlicy i toksoplazmozy u dzieci, higiena mleka, działanie witamin, szczepienia ochronne a nawet problemy psychologii dziecięcej. Był jednym z bardzo niewielu wybitnych niemieckich i gdańskich lekarzy, którzy w latach hitleryzmu mieli odwagę otwarcie i bezkompromisowo bronić humanitarnych i demokratycznych zasad w życiu i w medycynie.

Ryc. 5. Prof. Arthur Barth (1858-1927).
Ze zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej.

Prof. dr med. BARTH Arthur (Ryc. 5). Niemiecki lekarz-chirurg. Urodzony 20 lutego 1858 r. w Untergreifslau, w pobliżu Weißenfels/Sachsen-Anhalt, jako syn lekarza ogólnego w Naumburgu/Saale, który po wielu latach pracy w zawodzie porzucił praktykę lekarską na rzecz prowadzenia własnego gospodarstwa rolnego. Pierwsze nauki pobierał Arthur u nauczycieli domowych i u swojego ojca. W 10 roku życia rozpoczął naukę w Progimnazjum w Weißenfels, którą po dwóch latach kontynuował w elitarnym Internacie-Gimnazjum w Pforta/Sachsen. Po otrzymaniu świadectwa maturalnego w 1877 r., studiował medycynę w Marburgu, Berlinie i Jenie, gdzie w 1882 roku uzyskał dyplom lekarza i tytuł doktora med. na podstawie pracy „Über das Verhältnis des Querdurchmessers der Beckeneenge zu dem des Beckeneingangs” („Stosunek poprzecznego wymiaru zżęwienia miednicy do jej wejścia”). Przez rok szkolił się z położnictwa w Dreźnie i w Wiedniu. W latach 1883–1884 był wolontariuszem w Klinice Chirurgicznej Augusta-Hospital w Berlinie, prowadzonej przez prof. Ernsta Küstera (1839–1930). W okresie od 1 maja 1884 r. do 1 września 1885 roku pełnił stanowisko asystenta Lazaretu Chirurgicznego przy Sandgrube (Piaskownia) w Gdańsku. Jego ordynatorem był wtedy dr Georg Wilhelm Baum (1836–1896). Kolejne 5 lat, do 1890 r., pracował jako asystent u prof. Küstera w Berlinie. Gdy ten objął prowadzenie Kliniki Chirurgicznej Uniwersytetu w Marburgu, Barth podążył jego śladem. W 1892 r. habilitował się na podstawie pracy „Über die histologischen Vorgänge bei der Heilung der Nierewunden und über Frage des Widersatzes von Nierengewebe” („O histologicznych procesach w trakcie gojenia się ran nerek oraz odbudowie tkanki nerkowej”) i został uniwersyteckim docentem prywatnym w Marburgu. W 1896 r. mianowano go tam profesorem nadzwyczajnym. Równocześnie przyjął zaferowane mu stanowisko ordynato-

ra znanego mu już Lazaretu Chirurgicznego w Gdańsku przy Sandgrube (Piaskownia), jako następcą zmarłego dr Bauma. Na stanowisku tym pozostał do 1911 r., gdy przejął prowadzenie Oddziału Chirurgicznego nowo powstałego Szpitala Miejskiego (Städtisches Krankenhaus) w Gdańsku-Wrzeszczu (Danzig-Langfuhr), który współtworzył i potem dalej rozwijał [18, 19]. Prof. Barth był bardzo wszechstronnym chirurgiem. Spektrum jego operacyjnej działalności obejmowało zabiegi na układzie kostno-stawowym, chirurgię jamy brzusznej, chirurgię szczękową a przede wszystkim chirurgię układu moczowo-płciowego, w tym nerek i gruczołu krokowego. Pozostawił po sobie wiele cennych publikacji naukowych. Był jednym z prekursorów nowoczesnej urologii i ortopedii. Barth działał aktywnie w niemieckich towarzystwach naukowych. Był członkiem Niemieckiego Towarzystwa Chirurgicznego (DGCH) i w 1907 r. współzałożycielem Niemieckiego Towarzystwa Urologicznego (DGU). W 1911 r., na 3. Kongresie DGU w Wiedniu, wybrano go członkiem Zarządu Głównego tego Towarzystwa. W latach 1904–1909 i 1920–1924 przewodniczył Związkowi Lekarskiemu w Gdańsku (Ärztlicher Verein zu Danzig), sekcji starego, zasłużonego Gdańskiego Towarzystwa Przyrodniczego (Danziger Naturforschende Gesellschaft). W 1924 r. mianowano Bartha jego członkiem honorowym [11]. Poza owocną pracą zawodowo-naukową, cieszył się Barth udanym życiem rodzinnym, które było dla niego powodem do dumy i radości. Był w Gdańsku osobą powszechnie znaną i cenioną nie tylko jako wybitny lekarz i naukowiec, ale także jako szlachetny, skromny człowiek. Żonaty był z Charlotte Nebelthau z Bremy, córką senatora Friedricha Nebelthau, z którą miał pięcioro dzieci. Wybuch I wojny światowej przerwał szczęśliwy i pełen sukcesów okres w życiu Bartha. Jako naczelnego lekarza - chirurga (Generalarzt-Chirurg) i doradcę Armii skierowano go na fronty w Polsce i Francji, gdzie przebywał do końca 1915 r. [11]. Potem, do 1918 r., prowadził Rezerwowy Wojenny Lazaret Chirurgiczny mieszczący się w Szpitalu Miejskim w Gdańsku-Wrzeszczu. Za swoje zasługi został udekorowany Żelaznym Krzyżem I i II stopnia. W 1916 r. otrzymał tytuł „Tajnego Radcy Medycyny” („Medizinal Geheimrat”). W 1921 mianowano go członkiem honorowym Korporacji Studenckiej „Franconia” w Jenie, gdzie studiował i aktywnie działał. Wielkim ciosem była dla Bartha śmierć ukochanego syna Helmuta, który zginął na froncie. Także odłączenie Gdańska od Niemiec w 1920 r., powojenne problemy i choroba żony mocno odbiły się na jego zdrowiu. Z powodu dolegliwości sercowych, po przebytej infekcji grypowej powikłanej zapaleniem mięśnia sercowego, zmuszony został w listopadzie 1924 r., w wieku 66 lat, do przejścia na emeryturę. Jego następcą mianowano prof. Kloose, przybyłego z Frankfurtu na Menem.

Prof. Barth osiadł w Schwerin/Meklemburgia, gdzie zajął się działalnością publicystyczną i pamiętnikarską. Zmarł 7 maja 1927 r. Zgodnie z życzeniem, pochowano go we Wrzeszczu na cmentarzu w pobliżu Szpitala Miejskiego (po wojnie splantowany).

Dr med. Bernstein Arnold (1897–1952), niemiecki radiolog żydowskiego pochodzenia. Urodził się w Królewcu (Königsberg in Preußen). Studia medyczne ukończył w rodzinnym mieście, gdzie w 1921 r. został lekarzem. Po dyplomie i stażu na Oddziale Chorób Wewnętrznych, zdecydował się zostać rentgenologiem. Specjalizował się w tym zakresie u prof. Karla Frika (1878–1944) w Berlinie. W roku 1927, w wieku 30 lat, objął Bernstein prowadzenie Oddziału Radiologii przy Klinice Chirurgicznej Szpitala Miejskiego w Gdańsku-Wrzeszczu (Danzig-Langfuhr). Wkrótce potem, po rozbudowie i unowocześnieniu, powstał pod jego kierunkiem Centralny Instytut Diagnostyki i Terapii Rentgenowskiej (Zentral Röntgeninstitut für Diagnostik und Therapie) dla całego Szpitala Miejskiego [20]. Bernstein był człowiekiem bardzo energicznym, kreatywnym, żądnym wiedzy, otwartym na wszystkie nowości w swojej specjalności, które chętnie wprowadzał w Gdańsku. Z racji jego fachowych umiejętności, zaangażowania w pracę, naukowej pasji, dydaktycznego talentu oraz powszechnej sympatii, pozwolono Bernsteinowi na dłuższą niż innym żydowskim lekarzom pracę w Szpitalu Miejskim. Był tam bardzo potrzebny. Otrzymał nawet, wyjątkowo, pozwolenie na prowadzenie nauczania w ramach nowo powstałej (1935) Państwowej Akademii Medycyny Praktycznej w Gdańsku. Należał on do nielicznej grupy tzw. „Ehrenariern” („Honorowy Aryjczyk”) i podlegał osobistej ochronie Gauleitera Forstera [21, 22]. Nie czekał na zwolnienie, w 1937 r. (1938 r. ?) roku sam złożył rezygnację z zajmowanego stanowiska i wraz z żoną oraz dwoma córkami wyemigrował do Kanady [8, 23, 24, 25, 26, 27]. Otrzymał tam stanowisko profesora radiologii w University of Western Ontario oraz w Victoria Hospital in London/Ontario. Następcą Bernsteina w Gdańsku został w 1938 r. prof. Hermann Albrecht (1897–1995), przybyły z Frankfurtu [15]. Pierwsze lata na obczyźnie były dla Bernsteina bardzo trudne, głównie ze względu na niespodziewaną ciężką chorobę (tbc ?). Musiał poddać się tortakoplastyce. Pomimo dolegliwości i ogólnego osłabienia, pracował bardzo intensywnie zawodowo i naukowo, m.in. nad rozwojem diagnostyki rentgenowskiej w nowoczesnej chirurgii klatki piersiowej. Pełnił też liczne obowiązki dydaktyczne jako nauczyciel akademicki. Parę lat później, gdy trudno mu już było podjąć tę pracę, przeniósł się wraz z rodziną do francuskojęzycznego Montrealu, gdzie otrzymał lepsze zajęcie w Queen - Elizabeth - Hospital. Cieszył się tam intensywnym, multinarodowym życiem towarzy-

skim, gdzie mógł zademonstrować swoją wielojęzyczność i nieprzeciętne zdolności muzyczne (grał na skrzypcach). Szczególne zawodowe zainteresowania Arnolda Bernsteina dotyczyły rentgenowskiej diagnozy raka dwunastnicy, kamicy dróg żółciowych i selektywnej bronchografii. Na powyższe tematy opublikował wiele prac naukowych. Znały był z dokładności i krytycznego umysłu. Swoim współpracownikom zadawał często pytanie: „Wie viele Finger Ihrer Hand ist Ihnen Ihre Diagnose wert?” („Ile palców pańskiej ręki jest Panu jego diagnoza warta?”) Na 1953 rok planował Bernstein wzięcie udziału w międzynarodowym Kongresie Radiologów w Kopenhadze. Miała to być jego pierwsza od momentu emigracji wyprawa do Europy. Niestety los pokrzyżował te plany. Arnold Bernstein zmarł 26 grudnia 1952 r. w swoim domu w Montrealu, w wyniku drugiego zawału serca, wkrótce po powrocie z Konferencji Północno-Amerykańskiego Towarzystwa Rentgenologów w Cincinnati/Ohio, USA. Przeżył zaledwie 55 lat [25, 26]. Osierocił żonę i dwie córki. Jednym z licznych uczniów Bernsteina w Gdańsku był późniejszy dyrektor Katedry i Instytutu Radiologii Uniwersytetu w Moguncji (Mainz), prof. Lothar Diethelms (1910–2000), wybitny niemiecki radiolog i naukowiec [28].

Ryc. 6. Prof. Walter Büngeler (1900-1987). Ze zbiorów autora.

Profesor dr med. BÜNGELER (Wilhelm) Walter (Ryc. 6). Niemiecki lekarz – patolog. Urodzony 30 grudnia 1900 r. w Niedermendig (Kreis Mayen, Rheinland) w rodzinie katolickiej. Jego ojcem był Peter Büngeler, właściciel hotelu. W latach 1907–1911 uczęszczał Büngeler do szkoły ludowej (Volksschule) a potem do szkoły średniej (Realgymnasium) w Koblencji (Koblenz), gdzie w 1919 r. uzyskał świadectwo maturalne. W trakcie I wojny światowej, w okresie od 20 czerwca 1918 r. do 1 grudnia 1918 r. był ochotnikiem-rekrutem (Landsturmrekrut) niemieckich wojsk inżynieryjnych (Pionier - Ersatzbatalion VIII), za co otrzymał Krzyż Honorowy. Studia medyczne odbył w Rostocku, Frankfurcie i w Bonn. W tym ostatnim mie-

ście zaliczył 2 lutego 1922 r., z wynikiem bardzo dobrym, egzaminy przedkliniczne (medizinische Vorprüfung) i 15 listopada 1924 zdał, z taką samą wzorową oceną, końcowe egzaminy lekarskie. Podyplomową praktykę lekarską odbył w okresie 15.11.1924–30.07.1925 w Szpitalu Miejskim w Koblencji i w okresie 1.08.1925–5.01.1926 w Instytucie Patologii we Frankfurcie. Aprobację lekarską uzyskał 6.01.1926 r. Berlinie. W dniu 27.02.1926 r. zawarł związek małżeński z Wilhelmine Eleonore z domu Nachtrab (ur. 1.04.1886 r.) Tytuł doktora medycyny uzyskał 4 czerwca 1926 r. w Bonn. W okresie 6.01.1926–15.04.1926 r. był wolontariuszem, w okresie 16.04.1926–31.12.1932 asystentem (Assistenzarzt) i w okresie 1.01.1933–30.01.1934 starszym lekarzem (Oberarzt) oraz prosektorem w Instytucie Patologii Uniwersytetu we Frankfurcie nad Menem. Habilitował się z patologii ogólnej i anatomii patologicznej 14 marca 1928 r. we Frankfurcie nad Menem na podstawie pracy „Tierexperimentelle und zellphysiologische Untersuchungen zur Frage der allgemeinen Geschwulstpre disposition” („Zagadnienie ogólnej predyspozycji do tworzenia się nowotworów w świetle doświadczeń na zwierzętach i badań komórkowofizjologicznych”). W 1934 r. mianowany został profesorem nadzwyczajnym we Frankfurcie. W dniu 1 kwietnia 1934 r. otrzymał stanowisko dyrektora Instytutu Patologii Szpitala Miejskiego w Gdańsku [15]. W 1935 r. został profesorem zwyczajnym w Instytucie Patologii i pierwszym dziekanem nowo powstałej Państwowej Akademii Medycyny Praktycznej w Gdańsku. W 1936 r., po uzgodnieniu z władzami w Berlinie, opuścił Gdańsk i udał się do Sao Paulo w Brazylii, gdzie mianowano go profesorem patologii i gdzie objął prowadzenie Instytutu Trądu w Escola Paulista de Medicina. W sierpniu 1942 r., po wypowiedzeniu Niemcom wojny przez Brazylię, powrócił do kraju i, jako profesor zwyczajny, został dyrektorem Instytutu Patologii Uniwersytetu w Kilonii, gdzie pracował przez kolejne 14 lat, zajmując się szczególnie problemem hiperplastycznych guzów. W 1956 r. przeniósł się na Uniwersytet w Monachium, gdzie został dyrektorem Instytutu Patologii Ogólnej i Anatomii Patologicznej. Zmarł 1 stycznia 1987 r. w Monachium. W latach 1932, 1933 i 1934 był Büngeler stypendystą „Lady Tatta-Memorial-Foundation“ w Londynie do badań nad białaczką, którą potrafił wywoływać sztucznie w doświadczeniach na zwierzętach. Po wojnie był sekretarzem generalnym i członkiem honorowym Niemieckiego Towarzystwa Walki z Rakiem (Deutsche Krebsgesellschaft). W 1985 r. został odznaczony medalem Rudolfa Virchowa za wybitne osiągnięcia naukowe w dziedzinie patologii. Prof. Büngeler był od 1 maja 1933 członkiem NSDAP (nr. 2246385), należał także do SS (nr. 205601). Od marca 1934 r. posiadał stosunkowo niską rangę SS-Scharführera (Unterfeldwebel - sierżant) i Standartenarza w Gdańsku [29].

Ryc. 7. Prof. Rudolf Helmbold (1869-1954).
Ze zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej.

Prof. dr med. HELMBOLD Rudolf (Ryc. 7). Niemiecki lekarz-okulista. Urodzony 11 marca 1869 r. w Unterneubrunn/ Thüringen. Ewangelik. Szkołę się w zakresie okulistyki w Królewcu (Königsberg/ Preussen) i w Halle/a.d. Saale. Po uzyskaniu specjalizacji, w 1896 r., przybył do Gdańska i zamieszkał przy Holzmarkt 15-16 (obecnie Targ Drzewny). Prowadził prywatną klinikę okulistyczną Am Olivaer Tor 1-3 (obecnie ul. Dyrekcyjna). Habilitował się w Getyndze (Göttingen). Był uczestnikiem I wojny światowej. W 1934 r. przejął kierownictwo nowo powstałego Oddziału Okulistyki Szpitala Miejskiego w Gdańsku (15 łóżek), nie rezygnując z równoczesnego prowadzenia własnej praktyki prywatnej [21]. W 1935 r. mianowano go docentem i dyrektorem Kliniki Okulistycznej Państwowej Akademii Medycyny Praktycznej w Gdańsku (Staatliche Akademie für Praktische Akademie zu Danzig). W 1937 r. został profesorem nadzwyczajnym [15]. W 1943 r. przeszedł na emeryturę. Jego następcą w Gdańsku w latach 1943-1945 był prof. Walter Rauh (15). Prof. Helmbold zajmował się m.in. zagadnieniami widzenia kolorów i leczenia chronicznego zapalenia spojówek (konjunktivitis trachomatosa), wiele publikował. Zmarł 5 grudnia 1954 r. w Römhild/Thüringen. Był członkiem Reichsärztekammer (RÄK) i Reichserziehungsministeriums (REM) [30].

Ryc. 8. Prof. Franz Kauffmann (1889-1945).
Ze zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej

Prof. dr med. KAUFFMANN (Wilhelm Theodor) **Franz** (Ryc. 8). Niemiecki psychiatra. Urodzony 17 maja 1889 r. w Sopocie. Tytuł doktora medycyny uzyskał w 1913 r. w Gryfii (Greifswald). Prawo wykonywania zawodu lekarskiego (Approbation) otrzymał w 1914 r. W 1921 r. został ordynatorem Oddziału Chorób Psychiczych Szpitala Miejskiego w Gdańsku-Wrzeszczu (Danzig-Langfuhr). W 1935 r. jego Oddział zyskał rangę Kliniki nowo powstałej Państwowej

Akademii Medycyny Praktycznej (od 1940 r. Medizinische Akademie in Danzig), której został dyrektorem [15]. Jednocześnie podlegał mu Oddział Chorób Psychiczych „Srebrzysko” w Gdańsku-Brętowie (Heil- und Pflegeabteilung „Silberhammer”, Danzig-Brentau), którego pacjentów w 1941 r. wywieziono do Saksonii i tam zgładzono. Na tym miejscu powstała w 1942 r. Klinika Ortopedii MAD, którą poprowadził prof. Hermann Watermann (15), przybyły z Fromborka (Frauenburg/ Ostpreussen). Prof. Kauffmann pozostał przy końcu wojny w Gdańsku. W dniu 15 czerwca 1945 r. popełnił samobójstwo. Pochowany został na cmentarzu Srebrzysko, w pobliżu byłej filii swojej Kliniki [31, 32].

Ryc. 9. Prof. Heinrich Klose (1879-1968). Ze zbiorów autora.

Prof. dr med. KLOSE Heinrich Hermann Friedrich (Ryc. 8). Wybitny niemiecki chirurg [15, 33, 34, 35].

Urodzony 31 sierpnia 1879 r. w Ibbenbüren/ Westfalia, jako syn urzędnika kolejowego Hermanna Karla Oswalda Klose i Johanny z d. Heinkenschloss. Był ewangelikiem. W 1898 r. uzyskał świadectwo maturalne w Ewangelickim Gimnazjum w Gütersloh. Studia medyczne rozpoczął w tymże roku na Uniwersytecie Georga-Augusta w Getyndze, by po trzech latach przenieść się do Strasburga/Alzacja (Kaiser-Wilhelms-Universität), gdzie w 1903 r. uzyskał dyplom lekarski i doktoryzował się na podstawie pracy „Über den Scharlach der Kinder mit besonderer Berücksichtigung des Fiebers” („O szkarlatynie u dzieci ze szczególnym uwzględnieniem gorączki”). W tym okresie zaprzyjaźnił się ze swoim kolegą ze studiów, słynnym lekarzem, filozofem, teologiem i organistą Albertem Schweizerem (1875–1965) i pracował do 1907 r. jako asystent w Strasburgu. M. Andrzejewski [34] błędnie pisze jakoby Klose ukończył studia medyczne w Getyndze. W 1907 r. przeniósł się Klose do Kliniki Chirurgicznej we Frankfurcie nad Menem, gdzie jego nauczycielami byli znani profesorowie Ludwig Rehn (1849–1930) i Victor Schmieden (1874–1945). Uprawnienia lekarza specjalisty w zakresie chirurgii i ortopedii otrzymał w 1909 r. we Frankfurcie nad Menem. Klose brał udział w I wojnie światowej jako lekarz sztabowy (Stabsarzt). W okresie od 3 sierpnia 1914 r. do 5 grudnia 1918 r. był ordynatorem i dowódcą kompanii sanitarniej 518, 25. Dywizji Rezerwowej Armii Niemieckiej. Odznaczony Krzyżem Żelaznym I klasy (12.05.1917). Habilitował się w 1916 r. we Frankfurcie nad Menem na podstawie pracy „Chirurgie der Thymusdrüse” („Chirurgia gruczołu grasicy”). W dniu 1 sierpnia 1918 r. zawarł związek małżeński z Klarą Roger (1892–1979), córką bankiera z Frankfurtu. W związku tym urodziło się troje dzieci, synowie Oswald (ur. 6.05.1919) i Erich (ur. 2.02.1921, później dr med. i lekarz pediatra) oraz córka Helga (ur. 29.04.1924). Małżonkowie rozwiedli się w końcu lat 20. W dniu 1 października 1919 r. został Klose starszym lekarzem (Oberarzt) a 1 stycznia 1919 r. profesorem tytularnym (Titularprofessor). 1 września 1921 r. mianowano go profesorem nadzwyczajnym (a.o. Professor) Kliniki Chirurgicznej Uniwersytetu we Frankfurcie. W dniu 15 października 1924 r. przejął Klose (jako następca prof. Arthura Bartha) prowadzenie Oddziału Chirurgii nowego Szpitala Miejskiego w Gdańsku, przemianowanego w 1935 r. na Klinikę Chirurgiczną Państwowej Akademii Medycyny Praktycznej (Staatliche Akademie für Praktische Medizin, od 1940 r. MAD), której został dyrektorem i którą prowadził do 1945 r. Prof. Klose był przede wszystkim specjalistą w zakresie chirurgii jamy brzusznej i klatki piersiowej, układu moczowo-płciowego i tarczycy. W Gdańsku spotykało się wielu pacjentów z nadczynnością tarczycy

i chorobą Graves-Basedowa. Niejeden z nich operowany był przez prof. Klose, który miał w tym zakresie bogate doświadczenie. Gdy na początku lat trzydziestych pewna majątna gdańszczanka zgłosiła się w Berlinie do słynnego chirurga prof. Ferdynanda Sauerbrucha (1875–1951) z prośbą o operację wola szyjnego, ten odparł ją ze słowami: „Jeżeli ktoś mieszka w Gdańsku, nie potrzebuje operować się w Berlinie” [21]. W Oddziale Chirurgicznym Szpitala Miejskiego wykonywane były też liczne operacje urazowo-ortopedyczne. Leczone tam ponad 80 % ofiar wypadków drogowych z terenu WMG. Ich sprawcami i ofiarami byli nierzadko okoliczni rolnicy, poruszający się rowerami, motocyklami, czasami niesprawnymi samochodami lub nieoświetlonymi w nocy wozami konnymi, którymi zdążali na gdański targ. Z protokołów policyjnych wynika, że wielu z nich znajdowało się w momencie wypadku w stanie nietrzeźwym. Osoby jednoznacznie pijane, przyłapano w WMG na prowadzeniu pojazdu mechanicznego lub wozu konnego, skazywano w trybie nagłym na 10 dni aresztu na koszt własny [36], nawet jeżeli nie doszło do żadnego wypadku drogowego. Klose był uzdolniony muzycznie, grał na fortepianie i skrzypcach, uprawiał wspinaczkę górską, zajmował się stolarką [35] i ogrodnictwem, uprawiał pilotaż samolotów, interesował się sztuką, filozofią, etyką lekarską i historią medycyny. Utrzymywał szerokie kontakty towarzyskie z wieloma wybitnymi osobistościami. Korespondował też i spotykał się z polskimi kolegami po fachu. Chętnie, wraz z rodziną, bywał prof. Klose gościem Ulricha Wilhelma grafa Schwerina von Schwanefeld w jego majątku Sartowitz (dzisiaj Sartowice) k. Swiecia (Schwetz) nad Wisłą. W dniu 31 sierpnia 1939 r., w przeddzień wybuchu II wojny światowej, otrzymał prof. Heinrich Klose, z okazji 60-lecia urodzin, „Kreuz von Danzig” („Krzyż Gdańska”) 1. klasy, ustanowiony przez gauleitera NSDAP Alberta Forstera i przyznawany za wybitne zasługi dla ruchu narodowo-socjalistycznego w Gdańsku. Pierwszym nosicielem tego krzyża był Hermann Göring [37]. Koniec wojny zastał prof. Klose w Gdańsku, gdzie pozostał dobrowolnie wraz ze swoim asystentem, doc. Johannsenem. Zdania na temat losów prof. Klose po zdobyciu miasta przez Rosjan są podzielone. Andrzejewski [34] pisze, że pozwolono mu wyjechać do Niemiec we wrześniu 1945 r. Scholz i Schoeder, niewątpliwie błędnie, podają [38], że nastąpiło to dopiero w 1948 r. Według Zajączkowskiego [39], prof. Klose został aresztowany przez Rosjan 26 marca 1945 r. (? Gdańsk został zdobyty w całości dopiero 30 marca 1945 r.) i był przesłuchiwany przez NKWD. Życie zapewne uratował mu fakt, że w 1938 r. z powodzeniem operował Michaila Iwanowicza Kalinina, ówczesnego przewodniczącego Rady Najwyższej ZSRR. Po wojnie

znalazł się prof. Klose w Berlinie Wschodnim (Buch), gdzie przez rok prowadził Klinikę Chirurgiczną Friedrich-Wilhelm-Hufeland-Hospital. Potem był wieloletnim dyrektorem Kliniki Chirurgicznej w Berlinie-Friedrichshain. W 1951 r. wybrano go członkiem Akademii Nauk NRD. W 1953 r. otrzymał „Goethepreis der Stadt Berlin”, w 1954 r. „Vaterländischer Verdienstorden in Silber“ („Srebrny Ojczyźniany Order Zasługi”). W 1949 r. przyznano mu tytuł „Verdienter Arzt des Volkes” („Zasłużony Lekarz Narodu”). Przez wiele lat należał do Zarządu Rady Miejskiej w Berlinie Wschodnim i współorganizował służbę zdrowia w tym mieście. Zmarł 19 listopada 1968 roku w Bad Eilsen. Prof. Heinrich Klose był członkiem wspierającym SS (Förderungsmitglied der SS), członkiem NS-Związku Lekarzy (NS-Ärztbund) oraz NS-Korpusu Lotniczego (National-Sozialistische Flieger Korps, NSFK), utworzonej w 1937 r., samodzielnej, paramilitarnej organizacji [40], która wywodziła się z Niemieckiego Lotniczego Związku Sportowego (Der Deutsche Luftsportverband). Podlegała ona bezpośrednio Hermanowi Göringowi. Jej członkowie nie mogli statutowo należeć do NSDAP. Po wojnie potraktowano NSFK ulgowo jako organizację niebrodniczą. Miało to istotne znaczenie m.in. w procesach sądowych o zbrodnie hitlerowskie oraz przy staraniach poszczególnych osób o renty czy emerytury.

Ryc. 10. Prof. Otto Nast (1888-1960).
Ze zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej.

Prof. dr med. NAST Otto (Ryc. 10). Niemiecki dermatolog [15]. Urodzony 19 lutego 1885 r. w Bad Cannstadt. Habilitował się w 1918 r. w Hamburgu. W styczniu 1921 r. objął stanowisko ordynatora Oddziału Chorób Skórnych Szpitala Miejskiego w Gdańsku. W 1935 r. prowadzony przez Nasta Oddział zyskał rangę Kliniki nowo powstałej Państwowej Akademii Medycyny Praktycznej a on sam został mianowany profesorem zwyczajnym. Nast miał wielkie doświadczenie

w leczeniu chorób wenerycznych, szczególnie wśród gdańskich prostytutek i marynarzy. Jego własne, nieortodoksyjne i często bolesne metody lecznicze (doba przedantybiotykowa) były podobno dosyć skuteczne. Swoistą sławę zdobył tzw. „Danziger Fahrrad”, rodzaj stojącego roweru ze specjalnym siodełkiem, służący do wyciskania ropy z gruczołu krokowego zakażonego rzeżączką [21]. Przy końcu wojny Nast pozostał w Gdańsku. Według Watermanna [13], spędził tam dobrowolnie kilka powojennych lat, lecząc przede wszystkim chorych na kiłę, przywleczoną przez żołnierzy Armii Czerwonej. Wydalony z Gdańska, zamieszkał w Getyndze, gdzie do 1958 r. prowadził uniwersytecką Klinikę Dermatologiczną i gdzie zmarł 11 października 1960 r. Był w latach 1933–1945 członkiem NSDAP [41].

Ryc. 11. Prof. Viktor van der Reis (1889-1957). Ze zbiorów autora.

Prof. dr med. van der Reis Viktor (Ryc. 11). Niemiecki internista – gastroenterolog żydowskiego pochodzenia. Urodził się 14 maja 1889 r. w Neuenhaus koło Osnabrück w zamożnej, pierwotnie holenderskiej rodzinie żydowskiej, od ok. 100 lat osiadłej w Niemczech. Jego ojciec, Julius van der Reis, był kupcem, matka, Sophie z d. Schönberg, była również Żydówką. Najbliżsi krewni Viktora zostali w 1942 r. zesłani do Theresienstadt i w większości ulegli zagładzie. Świadectwo dojrzałości otrzymał Viktor w 1909 r. w Królewskim Gimnazjum (Königliches Realgymnasium) w Osnabrück i rozpoczął studia medyczne na Uniwersytecie w Würzburgu, które kontynuował później w Lipsku i Monachium, gdzie w maju 1914 r. otrzymał dyplom lekarski i doktoryzował się. Prawo wykonywania zawodu lekarskiego (Approbation) uzyskał 5 sierpnia 1914 r. W latach 1914–1918 brał udział jako lekarz w I. wojnie światowej i był dwukrotnie ranny. W grudniu 1918 r. ożenił się z Niemką wyznania katolickiego, Margarete z d. Ernst (1893–1966) rodem z Düsseldorfu, jedną z pierwszych lekarek w Niemczech, który uzyskały tytuł dr med. (maj 1920 r. w Bonn). Prawdopodobnie w tym okresie przyjął Van der Reis religię katolicką, do której

przyznawał się w późniejszych oficjalnych życiorysach. W małżeństwie tym urodziło się troje dzieci: syn Ernst (1922–1991), córka Annemarie (1925–1994) i syn Dierk (1928–1975). W styczniu 1919 r. otrzymał van der Reis stanowisko asystenta w Klinice Chorób Wewnętrznych Uniwersytetu w Gryfii (Greifswald), gdzie zajmował się przede wszystkim bakteriologicznym badaniem flory jelitowej. W roku 1922 habilitował się tam na podstawie pracy „Der Antagonismus zwischen Coli- und Diphteriebacillen und der Versuch einer praktischen Nutzenanwendung“ („Antagonizm pomiędzy bakteriami coli i dyfterytu i próba wykorzystania tego w praktyce”). W następnych latach zajmował się licznymi problemami gastrologicznymi i działalnością dydaktyczną. W roku 1926, wraz z astroopatykiem Bernhardem Schmidtem, skonstruował i opatentował nowy, giętki gastroskop. W trakcie swojej pracy na Uniwersytecie w Gryfii (1919–1928) opracował van der Reis podstawy żołądkowo-jelitowej mikroekologii człowieka [42]. Na początku 1928 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym (a.o. Professor) w Gryfii. W dniu 1 kwietnia 1928 r. objął (po prof. Adolfie Wallenbergu) stanowisko ordynatora Oddziału Chorób Wewnętrznych Szpitala Miejskiego w Gdańsku [43, 44], na zasadzie urlopowania przez Uniwersytet w Gryfii jako „nauczyciel akademicki delegowany za granicą”. W 1932 r. pozwolenie to zostało prof. van der Reisowi cofnięte. Wkrótce potem stał się przedmiotem licznych szykan, jako Żyd i aktywny członek gdańskiej Partii Zentrum, zwalczanej przez NSDAP. W 1935 r. musiał ustąpić ze stanowiska ordynatora. Początkowo pozwolono mu na prowadzenie prywatnej praktyki lekarskiej w mieście. Od stycznia 1939 r. także ta działalność zawodowa nie była więcej możliwa. Poinformowany o grożącym mu aresztowaniu przez Gestapo, skrył się wraz z rodziną w Pelplinie, gdzie jednak został odnaleziony. Osadzono go w obozie przejściowym w Nowym Porcie (Danzig-Neufahrwasser). Przed zesłaniem do obozu w Stuthofie, we wrześniu 1939 r., uratowali go prawdopodobnie jego niemieccy koledzy partyjni. Viktor van der Reis zdołał przedostać się do Włoch, skąd, przy pomocy katolickich władz kościelnych, wyemigrował do Brazylii. Jego „aryjskiej” żonie wraz z trojgiem dzieci, po skonfiskowaniu całego mienia, pozwolono w kwietniu 1940 r. wyjechać do rodziny w Düsseldorfie. Małżeństwo ich zostało w dniu 8 marca 1941 r. formalnie anulowane. Viktor van der Reis wznowił swoją zawodową i naukową działalność otrzymując pracę na Uniwersytecie Martiusa-Stadena w Sao Paulo/ Brazylii, gdzie kontynuował badania nad patofizjologią jelita cienkiego, diagnostyką schorzeń trzustki i florą jelitową człowieka. Jego żona Margarete wraz z dziećmi pozostała do końca wojny w Niemczech. Dopiero w sierpniu 1947 r. spotkali się ponownie w Brazylii. W czerwcu 1955 r. odbył się w Düssel-

dorfie powtórny ślub Viktora i Margarete. Viktor van der Reis zmarł 23 grudnia 1957 r. w Sao Paulo, w wieku 68 lat. Został pochowany na cmentarzu Cemerito do Araca. Po jego śmierci Margarete van der Reis zamieszkała u swojego syna Dierka w Kolumbii. Gdy ten przeniósł się do Meksyku, Margarete przeprowadziła się do syna Ernsta zamieszkałego we Freiburgu. Tam też zmarła w dniu 26 czerwca 1966 r. Wnukowie Viktora (synowie Dierka), pozostali w Meksyku. Prof. Viktor van der Reis był jednym z najwybitniejszych gastroenterologów niemieckich.

Prof. dr med. SCHMIDT Herbert (1892–1975). Niemiecki lekarz – otolaryngolog. Urodzony 6 kwietnia 1892 r. w Lipsku jako syn dr Paula Schmidta, prawnika i Johanny z d. Adensamer. Ewangelik. Po ukończeniu szkoły podstawowej (Bürgerschule) i uzyskaniu świadectwa maturalnego w 1911 r. w Gimnazjum Humanistycznym (Humanistisches Gymnasium) w Dreźnie, ukończył tamże studia medyczne (styczeń 1920 r.), okresowo przerwane uczestnictwem w I wojnie światowej. Zwolniony w 1918 r. z wojska w stopniu polowego lekarza pomocniczego (Feldhilfsarzt). Odnaczony Krzyżem Żelaznym II klasy. Prawo wykonywania zawodu lekarskiego (Approbation) otrzymał w 1920 r. Doktoryzował się w 1921 r. w Jenie. Szkolenie w zakresie patologii rozpoczął w roku 1920 w Jenie, gdzie jako asystent Instytutu Patologii pracował do 1924 r. pod kierunkiem prof. Roberta Rössle (1876–1956). W dniu 14 maja 1921 r. zawarł związek małżeński z Adele, Ernestyne z d. Gerhardt (ur. 24.09. 1892). W 1924 r. był przez okres 6 m-cy wolontariuszem w Instytucie Bakteriologii w Jenie. Następnie, w latach 1924–1925, pracował w Instytucie Medycyny Sądowej w Grazu. W roku 1925 został asystentem uniwersyteckiego Oddziału Otolaryngologii najpierw w Grazu, potem w Jenie pod kierunkiem prof. Johannes Zange (1880–1969). W 1931 r. objął prowadzenie Oddziału Otolaryngologii (HNO) Szpitala Miejskiego w Gdańsku [45]. W 1935 r. mianowano Schmidta profesorem nadzwyczajnym a jego Oddział zyskał rangę Kliniki nowo powstałej Państwowej Akademii Medycyny Praktycznej w Gdańsku (od 1940 r. Medizinische Akademie Danzig). W aktach personalnych Schmidta istnieje informacja, że habilitował się w na Wydziale Medycznym Uniwersytetu we Wrocławiu. Prof. Schmidt zdołał opuścić Gdańsk w marcu 1945 r., krótko przed wkroczeniem wojsk rosyjskich. Po wojnie został ordynatorem Oddziału Otolaryngologii Szpitala Ogólnego w Hamburgu-Altonie Emerytowany w 1958 r. Zmarł 16 lutego 1975 r. w Hamburgu. W aktach Bundesarchiv w Berlinie brak adnotacji o przynależności prof. Herberta Schmidta do NSDAP lub SS.

Ryc. 12. Prof. Hermann Stahr (1868-1947).
Ze zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej

Prof. dr med. Stahr Hermann (Ryc. 12). Niemiecki lekarz – patolog i antropolog żydowskiego pochodzenia. Urodził się 30 maja 1868 r. w Lille. Studia medyczne odbył w Strasburgu, Freiburgu, Heidelbergu, Kilonii (Kiel) i Berlinie. W tym ostatnim mieście uzyskał w 1893 r. tytuł dr med. na podstawie pracy „Über Wundirrigation” („O przepłukiwaniu ran”). Pracował m.in. u słynnego prof. Rudolfa Virchowa (1821–1902) w Berlinie. W 1898 r. habilitował się na Uniwersytecie we Wrocławiu pracą „Der Lymphapparat der Nieren” („Układ limfatyczny nerek”) W 1904 r. został kierownikiem Oddziału w Muzeum Antropologicznym w Dreźnie a potem starszym lekarzem w Instytucie Raka Szpitala Charite w Berlinie. W 1910 r. przeniósł się do Kilonii na stanowisko prosektora. W 1912 r. został kierownikiem Zakładu Patologii i prosektorem w Szpitalu Miejskim w Gdańsku [46]. Zamieszkał w Gdańsku-Wrzeszczu przy Gralathstr. 5 (obecnie ul. J. Hoene-Wrońskiego) Był członkiem Niemieckiego Towarzystwa Patologów. Po dojściu w 1933 r. NSDAP do władzy, musiał 65-letni Stahr zwolnić swoje stanowisko [21] i był z powodów rasistowskich szykanowany. Następstwem było silne zaostrzenie choroby wrzodowej żołądka. Uratował go wtedy zabieg operacyjny (resekcja żołądka?), wykonany prawdopodobnie przez prof. Klose. Prof. Stahr pozostał w nazistowskim Gdańsku. Pewne bezpieczeństwo gwarantowała mu niemiecka, „aryjska” żona, uprzednio jego współpracownica w Instytucie Patologii. Po zajęciu Gdańska przez wojska radzieckie (30 marca 1945 r.), w obliczu płonącego miasta, masowych gwałtów, poniewierki i głodu, państwo Stahr czuli się całkowicie zagubieni i bezradni. Gdy pierwsza operacyjna grupa polskiego Ministerstwa Zdrowia znalazła się w dniu 7 kwietnia 1945 r. na terenie byłej niemieckiej Medizinische Akademie, powierzono dr Zbigniewowi Marciniakowi zadanie pilnego reaktywowania Zakładu Anatomii Patologicznej [47].

Z braku polskich specjalistów, udało mu się odnaleźć i ponownie włączyć do pracy 77-letniego już wtedy prof. Stahra (praktycznie jako kierownika Zakładu) Tym samym dr Marciniak niewątpliwie uratował mu życie, bo pracownikom Zakładu Anatomii przysługiwały racje żywnościowe i mieli oni względne prawo poruszania się po mieście [48]. W dniu 27 września 1945 r. pracowało w Zakładzie Anatomii Patologicznej, poza dr Marciniakiem i prof. Stahrem, 11 osób niemieckiego personelu fachowego i jeden Polak [49]. Zespół ten dokonywał nie tylko sekcji zwłok, ale prowadził także badania anatomopatologiczne i histologiczne wycinków pobranych od chorych oraz sporządzał preparaty anatomiczne. Wielkie zawodowe i naukowe doświadczenie prof. Stahra okazało się wtedy bardzo cenne. Ponadto pracownicy Zakładu grzebali tysiące dostarczanych zwłok, porządkowali budynek, naprawiali urządzenia, narzędzia i instrumenty. Prof. Stahr w trakcie wykonywania jednej z sekcji zwłok uległ zakażeniu z następującą ropowicą mięśni klatki piersiowej. Przeżył zapewne tylko dzięki pomocy profesora Nasta i kilku innych osób. Zachowały się liczne protokoły badań histopatologicznych wycinków pobranych od pacjentów Szpitala Miejskiego w Gdańsku (od maja 1945) pisane w języku niemieckim i sygnowane przez prof. Stahra, jako szefa Zakładu. W listopadzie 1945 r. wraz z żoną został zmuszony do wyjazdu do Niemiec. Także reszta niemieckiego personelu fachowego musiała opuścić Gdańsk. W grudniu 1945 r. kierownictwo Zakładu Anatomii Patologicznej w Gdańsku przejął prof. Wilhelm Czarnocki (1886–1963), przybyły z Wilna. Prof. Hermann Stahr zmarł 20 sierpnia 1947 r. w Bad Bevensen/ Niedersachsen.

Ryc. 13. Prof. Adolf Wallenberg (1862-1949). Ze zbiorów autora.

Prof. dr med. Wallenberg Adolf (Ryc. 13). Wybitny niemiecki internista i neurolog żydowskiego pochodzenia. Urodził się 10 listopada 1862 r. w Starogardzie

Gdańskim (Preußisch Stargard). Jego ojciec, Samuel Wallenberg, był lekarzem powiatowym (Kreisarzt), dziekanem rabinem. Adolf miał trzech młodszych braci. Jeden z nich, dr med. Theodor Wallenberg, został lekarzem – okulistą w Gdańsku. Świadectwo dojrzałości (jako „primus omnium”) otrzymał Adolf Wallenberg w Miejskim Gimnazjum w Gdańsku. Studia medyczne rozpoczął na Uniwersytecie w Heidelbergu a ukończył je w Lipsku. Doktoryzował się w 1886 r. Heidelbergu pracą: „Beitrag zur Lehre der cerebralen Kinderlähmung” („Przyczynę do wiedzy o mózgowym porażeniu dziecięcym”). Zaraz po studiach otrzymał etat asystenta i prosektora w internistycznym Lazarecie Miejskim w Gdańsku Am Oliver Tor (obecnie ul. Dyrekcyjna). W 1888 r. podjął pracę lekarza ogólnego w mieście. 11 lipca 1907 r. powrócił do swojego gdańskiego Lazaretu, gdzie został ordynatorem, jako następcą dr Isidora Freymutha (1843–1914). W 1910 r., w uznaniu zasług przy wieloletnim szkoleniu zachodniopruskich lekarzy, przyznano Wallenbergowi tytuł profesorski. W 1911 r. objął stanowisko ordynatora Oddziału Chorób Wewnętrznych w nowo otwartym Szpitalu Miejskim w Gdańsku-Wrzeszczu, które piastował aż do przejścia na emeryturę w 1928 r. W okresie I wojny światowej (1914–1918) był naczelnym lekarzem Rezerwowego Lazaretu Wojskowego, który mieścił się w jego oddziale szpitalnym. Był też doradcą 17. Korpusu Armii. Adolf Wallenberg angażował się bardzo intensywnie w naukowo-szkoleniową działalność Związku Lekarskiego w Gdańsku (Ärztliches Verein zu Danzig), którego członkiem honorowym mianowano go w 1926 r. [11]. W 1928 r. Uniwersytet w Królewcu (Königsberg) przyznał mu godność doktora honorowego. Był tajnym radcą medycyny (Medizinal Geheimrat). W 1929 r. wręczono mu „goldene Erbmedaille”, najwyższe odznaczenie Niemieckiego Towarzystwa Neurologicznego. Adolf Wallenberg był w świecie lekarskim i wśród obywateli Gdańska postacią bardzo poważaną i szanowaną. Wiele towarzystw lekarskich przyznało mu swoje członkostwo honorowe. Jako emeryt kontynuował intensywną pracę naukową w laboratorium swojego byłego szpitala, prowadził też liczne eksperymenty na zwierzętach. Utrzymywał również praktykę prywatną (choroby wewnętrzne i neurologiczne) przy Hundegasse 56 (ul. Ogarna), potem, do 1938 r., przy Milchkannengasse 33 (ul. Stągiewna). W 1932 r., z okazji 70. rocznicy jego urodzin, pisał o nim wybitny gdański chirurg, prof. Klose: „Nazwisko Wallenberg jest nierozzerwalnie związane z rozwoju anatomii porównawczej i nie będzie przesadą stwierdzenie, że należy on aktualnie do najwybitniejszych badaczy w dziedzinie neuroanatomii” [50]. W 1938 r., z powodu dyskryminacyjnych ustaw antyżydowskich [24], musiał Wallenberg przerwać swoją dzia-

łalność lekarską i naukowo-badawczą. Otrzymał tylko pozwolenie na opiekę medyczną nad Żydami udającymi się z Gdańska na emigrację. Wystawiał im stosowne atesty zdrowotne. W końcu sierpnia 1939 r., w wieku 77 lat (!), dwa dni przed wybuchem wojny, udało się Wallenbergowi i jego żonie wyjechać pociągiem z Gdańska, by przez Holandię dotrzeć statkiem do Anglii. Zatrzymali się tam w Oxfordzie, całkowicie pozbawieni środków do życia. W Gdańsku pozostał ich dom i cały dorobek życia. Najbardziej bolała Wallenberga utrata jego ukochanych księzek oraz naukowych zapisków. W Oxfordzie pośpieszył mu z pomocą przede wszystkim znany brytyjski anatom i fizjolog, prof. Wilfrid Le Gros Clark (1895–1971), zapewniając lokum i możliwość badawczej pracy w swoim Instytucie. Prof. Wallenberg prowadził też seryjne wykłady naukowe w języku niemieckim (angielski znał słabo), na które uczęszczali głównie lekarze-uciekierzy z Niemiec. W 1943 r., po otrzymaniu amerykańskiej wizy, państwo Wallenberg wyjechali do USA, gdzie ich córka, dr Marianne Wallenberg, była ordynatorem Kobiecego Oddziału Psychiatrycznego w jednym ze szpitali koło Chicago. Profesor Adolf Wallenberg zmarł 10 kwietnia 1949 r., w Manteno/Illinois koło Chicago. Należał do najwybitniejszych niemieckich neurologów końca XIX i pierwszej połowy XX wieku [8, 14, 44, 50, 51, 52, 53]. W światowej literaturze neurologicznej znany jest „Wallenberg-Syndrom” manifestujący się afonią, zaburzeniami połykania, zawrotami głowy, połowiczną ataksją i in. objawami [54]. Od 1998 r., co drugi rok, Niemieckie Towarzystwo Neurologiczne (Deutsche Gesellschaft für Neurologie, DGN) wraz z Niemieckim Towarzystwem Udaru Mózgowego (Deutsche Schlaganfall-Gesellschaft, DSG) przyznaje młodym lekarzom (do 40 r.ż.) nagrodę „Prof. Adolf-Wallenberg-Preis”, w wysokości 5 tys. euro, za wybitne osiągnięcia w badaniu schorzeń układu naczyniowo-mózgowego.

Ryc. 14. Prof. Gerhard Wagner (1879-1945).
Ze zbiorów Bundes Archiv w Berlinie.

Prof. dr med. WAGNER Gerhard (Ryc. 14). Niemiecki specjalista higieny i bakteriologii. Urodzony 30 stycznia 1879 r. w Berlinie. Odbył studia medyczne i prawnicze. W 1900 r. uzyskał tytuł dr praw w Heidel-

bergu. W kwietniu 1911 r. został asystentem Instytutu Higieny w Kilonii, gdzie w 1913 r. zdobył tytuł doktora medycyny. W lipcu 1917 r. habilitował się na Uniwersytecie w Kilonii z higieny i bakteriologii i został docentem prywatnym. W kwietniu 1920 r. habilitował się ponownie w Jenie. W 1925 r. mianowano Wagnera radcą rządowym medycyny (Regierungs-Medizinalrat) oraz dyrektorem Państwowego Instytutu Higieny (Staatliches Hygiene Institut) w Sopocie. Przez wiele lat łączyła go ścisła współpraca ze Szpitalem Miejskim we Wrzeszczu. W 1929 r. został pozaplanowym profesorem (apl. Professor) higieny i bakteriologii w Technische Hochschule (Wyższa Szkoła Techniczna) w Gdańsku [15, 55]. Mieszkał prywatnie w Sopocie przy Jägerstr. 3 (obecnie ul. Struga). W 1940 r. został profesorem zwyczajnym i dyrektorem Instytutu Higieny i Bakteriologii Akademii Medycznej w Gdańsku. Zginął 30 stycznia 1945 r. w katastrofie morskiej statku „Wilhelm Gustloff”. Członkiem NSDAP (nr. 3718505) był od 1 maja 1936 r. [56].

Podsumowanie

Otwarcie na początku XX wieku w Gdańsku-Wrzeszczu (Danzig-Langfuhr) Wyższej Szkoły Technicznej, nowego Szpitala Miejskiego i Szpitala Położnictwa i Chorób Kobięcych oraz masowy rozwój przemysłu, nie tylko okrętowego, diametralnie zmieniły oblicze miasta. Obecność licznych niemieckich studentów oraz powstanie nowej, zawodowo-naukowej niemieckiej elity nie tylko ożywiło atmosferę miasta, ale także znacząco umocniło jego narodowo-niemiecki charakter. Skutki I wojny światowej (1914–1918) i powołanie do życia Wolnego Miasta Gdańska (WMG), spowodowały duży napływ ludności z terenu Niemiec i Polski, spodziewającej się tam dobrych możliwości zarobkowych. Wśród nowych przybyszów było wielu żydowskich kupców, bankierów, prawników i lekarzy. Wraz z dojściem do władzy w Gdańsku partii NSDAP (1933), rozpoczęło się systematyczne i planowe szykanowanie ludności żydowskiej, w tym szczególnie licznych tam lekarzy. Wzorując się na rasistowskiej polityce III. Rzeszy Niemieckiej, rozporządzeniem z dnia 23 września 1938 r., odebrano im prawo wykonywania zawodu także w Gdańsku. Od stycznia 1939 roku los Żydów był przesądzony. Pozostawała im już tylko emigracja albo (nieco później) eksterminacja. Zanim do tego doszło, wielu żydowskich lekarzy prowadziło w mieście prywatną praktykę lub było zatrudnionych w gdańskich szpitalach. W latach 1911–1935 r. na dwunastu ordynatorów Szpitala Miejskiego w Gdańsku czterech (33 %) było żydowskiego pochodzenia (przy liczbie ludności żydowskiej w mieście poniżej 1 %). Cieszyli się oni uznaniem

i szacunkiem, pełnili wiodące funkcje w gdańskich organizacjach lekarskich [11]. Pod ich kierunkiem kształcili się zawodowo m.in. późniejsi członkowie NSDAP i SS, lekarze prof. Erich Großmann, dr Hellmuth Kluck czy prof. Georg Büttner [15]. Jak pisze Wolter [2], niemiecki szowinizm i otwarty antysemityzm były w Gdańsku w okresie Cesarstwa, szczególnie w środowisku lekarskim, prawie nieznanne. Dopiero po I wojnie światowej zaczęły stopniowo narastać. Wiodący gdańscy lekarze przełomu 19. i 20. wieku byli w większości przybyszami z głębi Niemiec, gdzie mieściły się liczne, słynne Uniwersytety i istniała silna konkurencja wśród lekarzy prowadzących praktykę prywatną lub ubiegających się o stanowisko ordynatora czy starszego asystenta (Oberarzt) w szpitalu. Dla wielu z nich przenosiny do Gdańska były korzystną alternatywą. Także malownicze położenie, walory wypoczynkowe i czar starożytnego hanzeatyckiego grodu przyciągały obcych. Tylko dwóch ordynatorów nowego Szpitala Miejskiego (prof. Kauffmann i prof. Wallenberg) pochodziło z okolic Gdańska. Dr Bernstein urodził się w Królewcu a prof. Stahr w Lille we Francji. Udział lekarzy Szpitala Miejskiego w Gdańsku w ruchu narodowo-socjalistycznym stał się liczny dopiero po 1933 r. Z pośród grona jego ordynatorów do NSDAP i SS równocześnie należał tylko profesor Büngeler. Członkami NSDAP byli profesorowie Nast i Wagner. Prof. Klose był „członkiem wspierającym SS”, przynależał do NSFK oraz NS-Ärztbundu (do NSDAP nie należał). Prof. Helmbold był zrzeszony w RAK i REM. Na przynależność profesorów Bartha, Kauffmanna i Schmidta do NSDAP brak autorowi dowodów. Nie można tego jednak całkowicie wykluczyć, przynajmniej w odniesieniu do psychiatry prof. Kaufmanna. Prof. Adam otwarcie odmówił wstąpienia do NSDAP [17]. Dla czterech ordynatorów żydowskiego pochodzenia (A. Bernstein, V. van der Reis, H. Stahr i A. Wallenberg) NS - przynależność partyjna była oczywiście niemożliwa. Okres względnego spokoju i dobrobytu w WMG został przerwany ogólnosiwiatowym kryzysem gospodarczym przełomu 20- i 30-tych lat XX wieku. Kurs guldena gwałtownie spadł, co spowodowało drożyznę. W Gdańsku szerzyło się na dużą skalę bezrobocie, narastały polsko-niemieckie konflikty oraz problemy związane z masowym napływem biednej ludności żydowskiej, głównie z Polski. Trudności te nie mogły nie objąć także szpitalnictwa. Według Großmanna [12], w połowie lat 30-tych cena leków w Gdańsku wzrosła o 75%, co bardzo obciążało budżet szpitalny i samych pacjentów. Szpital Miejski był zmuszony podnieść dzienną stawkę za leczenie o 28 %. Roczny niedobór budżetowy Szpitala wynosił prawie 254 tys. guldenów, który musiało pokrywać miasto. Pomimo tego,

o ile autorowi wiadomo, przynajmniej do 1935 roku, leczenie w Szpitalu Miejskim w Gdańsku tak Polaków jak i Żydów nie napotykało na żadne formalne przeszkody a ich traktowanie tam było z reguły poprawne. Powstanie i działalność nowego, nowoczesnego Szpitala Miejskiego w Gdańsku - Wrzeszczu miały duży wpływ na poprawę stanu zdrowotnego mieszkańców miasta i całego regionu Pomorza Gdańskiego. Powołanie w 1935 r. do życia, głównie na jego bazie, Państwowej Akademii Medycyny Praktycznej, przemianowanej w 1940 r. na Medizinische Akademie Danzig (MAD), zakończyło pierwszy, bardzo pozytywny etap istnienia tego Szpitala. Potem, aż do końca wojny, służył on pacjentom jako integralna część Akademii Medycznej, w mniejszym lub większym stopniu podporządkowanej narodowo-socjalistycznej polityce zdrowotnej kierownictwa III. Rzeszy Niemieckiej.

Piśmiennictwo:

1. Michałowski L.: *Ludność Gdańska*. Encykl. Gdańska, Wyd. Fundacja Gdańska, 2012, 586-589.
2. Wolter H.: *Aus dem Danziger Ärzteleben*. Rundbriefen der Ostpreußischen Arztfamilie, 1963, 1, 25-27.
3. Piwarski K.: *Dzieje Gdańska w zarysie*. Wyd. A. Marszałek, Toruń, 2001.
4. Machaliński Z., Grabowski M.T.W.: *Izba Lekarska i inne organizacje lekarskie w Gdańsku do 1945 r.* Studia Gdańskie. Wyd. Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, Gdańsk, 2012, 9, 313-319.
5. Weiss K.: „Swoi” i „obcy” w *Wolnym Mieście Gdańsku 1920-1939*. Wyd. A. Marszałek, Toruń, 2001, 196.
6. Grabowski von, M.T.W.: *Losy polskich lekarzy Wolnego Miasta Gdańska*. Ped. Pol., 2015, 90, 6, 527-531.
7. Wiebe E. D.: *Das Arztrecht in Danzig seit der Abrennung von Reich*. Dtsch. Ärztebl., 1939, 69, 633-635.
8. Grabowski von, M.T.W.: *Ärzte und medizinische Versorgung in Danzig in den Jahren 1920-1945*. Westpr.-Jahrbuch, 2012, 62, 111-134.
9. Szarszewski A.: *Szpital Miejski w Gdańsku*. Encykl. Gdańska. Wyd. Fundacja Gdańska, 2012, 1008-1009.
10. Berner A.: *Das Städtische Krankenhaus in Danzig*. DMW, 1934, 36, 1356-1357.
11. Ziegenhagen P.: *Die zweiten 25 Jahre des Ärztlichen Vereins zu Danzig*, Gdańsk, 1926, 13-25.
12. Großmann E.: *Der gegenwärtige Stand des Danziger Krankenhauswesens*. Gutachterausschluss für das öffentliche Krankenhauswesen, 27. Tagung am 25. November 1938 in Danzig. Zeitschr. ges. Khwesen, Sonderdruck, Verl. Springer, Berlin, 1939, H. 8-9,
13. Watermann R. A.: *Medizinische Akademie Danzig*. Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg/Preußen, 1971, 21, 36-69.
14. Grabowski von, M.T.W.: *Zur Geschichte der Medizin, der Orthopädie und der Medizinischen Akademie in Danzig/Gdańsk*. Orthop. Mitteil., 1995, 1, 30-35.
15. Grabowski von, M.T.W.: *Biografie profesorów Medizinische Akademie Danzig (MAD) 1935-1945*. Arch. Hist. i Filoz.Med., 2015, 78, 57-74.
16. Wittern R.: *Die Professoren und Dozenten der Friedrich-Alexander-Universität Erlangen 1743-1960*. Erlangen Forschungen, cz. 2: Mediz. Fakultät. Wyd. Univ. Erlangen-Nürnberg, 1999, Sonderreihe B. 9, 3.
17. Grabowski von, M.T.W.: *Prof. Alfred Adam (1888-1956) – wybitny pediatra w Wolnym Mieście Gdańsku, przeciwnik nazizmu, człowiek z odwagą i charakterem*. Ann. Acad. Med. Gedan., 2016, 46, 115-124.
18. Zajączkowski T.: *Profesor Arthur Barth (1858-1927) – pierwszy chirurg w nowo wybudowanym Szpitalu Miejskim w Gdańsku (1911-1924)*. Przegl. Urolog., 2012, 6, 76, 58
19. Gliński M.: *Barth Artur*. Encykl. Gdańska, Wyd. Fundacja Gdańska, Gdańsk, 2012, 62-63.
20. Elias R.: *Röntgenabteilung des Städtischen Krankenhauses der Freien Stadt Danzig*. DMW, 1933, 59 (11), 404-405.
21. Heise E.: *Über medizinischen Unterricht und akademische Lehre der Medizin in Danzig*. Maszynopis, Gifhorn, 28.01.1974 (w posiadaniu autora).
22. Koop V.: *Wer Jude ist bestimme ich. „Ehrenarier“ im National-Sozialismus*. Verl. Böhlau, Köln, 2014.
23. Sieńkowski E.: *Zarys dziejów Akademii Medycznej w Gdańsku*. Ann. Acad. Med. Gedan., Gdańsk, 1971, 1, 28.
24. *Bestallungsentziehung der jüdischen Ärzte vom 25. Juli 1938*. Dtsch. Ärztebl., 1938, 68, 545-547.
25. Howell G.R.: *Arnold Bernstein*. Obituaries. Canad. Med. Assoc. Journal, 1953, 68 (3), 299.
26. Pohlandt C.: *Nachruf für Arnold Bernstein*. RöFo, 1953, 78 (4), 493.
27. Kütterer Gerhard: *Lebensdaten verdienter Persönlichkeiten in den ersten Jahrzehnten der Röntgenologie*. Books on Demand (BOD), 2015, 53.
28. Georgi M.: *Zum 100. Geburtstag Lothar Diethelms*. RöFo, 2010, 182 (10), 911.
29. Bundesarchiv Berlin: *Büngeler Walter*: NSDAP-Mitgliederkartei, Personalakte R 4901/24353 REM, Hochschullehrerkarteikarte R 4901/13260.
30. Bundesarchiv Berlin: *Helmbold Rudolf*: Karteikarte Reichsärztekammer (RÄK) i REM.
31. Kreuter A.: *Kauffmann Franz. Deutschsprachige Neurologen und Psychiater*. Ein biographisch-bibliographisches Lexikon von dem Verlauffern bis zum Mitte des 20. Jahrhunderts. München, Verl. K.G. Saur, 1995, 1, 699.

32. Inwentarz „*Medizinische Akademie in Danzig 1935-1945*“.*Wojewódzkie Archiwum w Gdańsku*, nr. zespołu 10/1230/0/26 (Kauffmann Franz).
33. Zajązkowski T.: *Profesor Heinrich Klose (1879-1968) – chirurg w Wolnym Mieście Gdańsku*. *Przegl. Urolog.*, 2008, 9 (4), 50.
34. Andrzejewski M.: *Klose Hermann Friedrich Heinrich*. *Encyklopedia Gdańska*. Wyd. Fundacja Gdańska, Gdańsk, 2012, 464.
35. Döhler R., Zajązkowski T.: *Geist und Handwerk – der Chirurg Heinrich Klose*. *Der Chirurg*, 2016, 87, 7, 614 – 618.
36. Huchzermeyer K. (Danzig): *Verkehrsunfälle - Diskussion*. 62. Tagung der Deutschen Gesellschaft für Chirurgie. *Arch. Klein. Chir.*, Verl. Springer, Berlin, 1938, 193, 67-72
37. Nimmergut J.: *Deutsche Orden und Ehrenzeichen bis 1945*. Bd. 4
Württemberg II – Deutsches Reich. Wyd. Zentralstelle für wissenschaftliche Ordenskunde, Monachium, 2001.
38. Scholz H., Schroeder P.: *Medizinische Akademie Danzig. Ärzte in Ost- und Westpreußen*. Holzner Verlag, Würzburg, 1970, 115-121.
39. Zajązkowski T.: History of education in medicine and surgery, first hospitals-development of urology in Danzig/Gdańsk. *Ann. Acad. Med. Stetin.*, 2014, 60, 1, 118-133.
40. Bundesarchiv Berlin: *Klose Heinrich*, Karteikarten RÄK i REM, Hochschullehrerkarteikarte R 4901/13268.
41. Klee E.: *Das Personen Lexikon zum Dritten Reich. Wer war was vor und nach 1945*. Edition Kramer, Verl. Fischer, Frankfurt/Main, 2003, 428.
42. Knoke M.: *Viktor van der Reis – Wegbereiter der gastrointestinalen Mikroökologie des Menschen*. *Die Nahrung*, 1984, 28, 6/7, 593-598
43. Ewert G, Ewert R.: *Emigranten der Medizinischen Universitätsklinik Greifswald in der Zeit des Nationalsozialismus*. Wyd. Pro Busines GmbH, Berlin, 2011.
44. Grabowski von, M.T.W., Grabowski von, V.B.: *Jüdische Ärzte in Danzig bis zum II. Weltkrieg*. *Westpr.-Jahrbuch*, 2016, 66, 81-91.
45. Brusius T.: *Geschichte der deutschen Hals-Nasen-Ohren-Kliniken im 20 J.h.*, Springer Verlag, Berlin-Heidelberg, 2001.
46. Killy W.: *Stahr Hermann*. DGB, Verl. de Gruyer/K.G. Saur, Monachium, 2005, 453
47. Machaliński Z.: *Wokół genezy i początków Akademii Medycznej w Gdańsku 1945-1950*. Wyd. AM w Gdańsku, 1998, 1, 123-124.
48. Zydowo M.: cyt. Runge H.: *Danziger Hauskalender 1966*, Verl. Paul Rosenberg. *Gazeta AMG*, 1996, 3, 6, 18-20.
49. Marciniak Z.: *Sprawozdanie z działalności Zakładu Anatomii Patologicznej w Gdańsku*, 1945. AP Gd. AMG, 1318/24.
50. Glees P.: *Adolf Wallenberg, 1862-1949. Necrologia*. *Mschr. Psych. Neurol.*, 1950, 119, 255-256.
51. Engelhardt von, D.: *Adolf Wallenberg*. *Biogr. Enzykl. Med.* K.G. Saur-Verlag, Monachium 2002, 2, 664.
52. Lichtenstein E.: *Die Juden der Freien Stadt Danzig unter der Herrschaft des Nationalsozialismus*. Verl. J.C.B. Mohr, Tübingen, 1973.
53. Zeidman L., Mohan L.: *Adolf Wallenberg – Giant in neurology and refugee from Nazi Europe*. *Jour. Hist. Neurosc.*, 2014, 23, 31-44.
54. Höling R.: *Schluckstörung bei Wallenberg-Syndrom*. *Praca doktorska*. Wyd. Lek., Ludwig-Maximilian Universität München, 2006.
55. Wangerin A.: *Beiträge und Dokumente zur Geschichte der Technischen Hochschule Danzig 1904-1946*, Hannover, 1979, 184.
56. Bundes Archiv Berlin: *Wagner Gerhard*, Akta R 9361-VIII, Kartei 24650028.

Michał T. W. von Grabowski

„Szpital Miejski w Gdańsku-Wrzeszczu i jego ordynatorzy w latach 1911-1935”